

Egyedüli példány

A tizes években, *A vörös postakocsi* nagy sikere után a kiadók is kezdik becsülni Krúdy kéziratait. Könyvei egyre igényesebb kiállításban kerülnek piacra. Az *Aranykéz utcai szép napokból* és a *Szindbád ifjúsága és szomorúságából* már bibliofil igényeket is kielégítő verziók készülnek. (Az előbbiből száz példány merített papíron, pergamenkötésben, utóbbiból pedig kétszáz számozott példány az író aláírásával.) Elmaradhatatlan immár kötetiből a kor neves illusztrátorainak közreműködése. Korábban is illusztrálták a műveit, elsősorban az ifjúságnak szóló írásait, de csak ekkor kapta meg a könyvszakmától az írói rangjának megfelelő, tetszetős megjelenést. Krúdy lenyűgözve hálálkodik Tevan Andornak az *Aranykéz utcai szép napok* megjelenése után. „El vagyok bűvölve. Ezt a szépséget soha sem reméltem, amely az ön bűvész-kamrájából előkerült a napvilágra. Ön varázsló. Uram. Szeretném megcsókolni a munkásai kezét. Aki látta a könyvet: torkán akad a szó a meglepetéstől.” Siófok, 1916. július 27. (*Tevan Andor levelestádjából*. Gondolat, 1988. 212.)

Major Henrik aprócska, szöveg közti fametszeti valójában könyvnyomtatás kielégítő módon idézik föl az elbeszélésfűzér biedermeier hangulatát. Kürthy György grafikus – mellesleg színész, a Nemzeti Színház tagja – rajzai híven mutatják a Szindbád-novellák érzelme hullámzásait a szolid borongástól a torzulásokba hajló ironián át egészen a sikamlós pajzánságig. (Csak a tánciskolai létra alatt leskelődő kaján gavallérokat örökölt meg, a szoknyájukat kénytelenül emelgető leányokat az olvasónak kell odaképzelnie.)

Valóságos művészettörténeti parádé kerekedne belőle, ha akár a teljesség igénye nélkül megpróbálnánk Krúdy Gyula prózájának illusztrátorait felsorakoztatni. Kiderülne, hány neves művész, festő vagy grafikus bábkodott köteteknek színesítése körül. Csak néhány nevet – a legjobbak közül. Krúdy-gyűjtők csemegéje a Csillag Vera borítékrajzaival megjelent életműsorozat. Egy-két figurával, apró jelenetképpel fejezi ki az éppen adott kötet tartalmát. A külföldre távozott grafikusnőtől mint ha Szántó Piroska vette volna át a váltóbotot. Különösen a sokszor kiadott *Álmoskönyv* humorban pácolt illusztrációi emlékeztetnek. De az urak sem maradtak el Krúdy-megjelentések dolgában a hölgyek mögött. Sőt. Ferenczy Béni már ifjú korában készített grafikai végigkísérték *A vörös postakocsi*, a *Hét bagoly* és *A kékszalag hőse* ötvenes-hatvanas évekbeli edícióit. Szabó Vladimír az *Őszi versenyek* egy 1946-os kiadását változtatta könyvészeti ritkasággá metszeteivel. Papp Oszkár festőművész pedig az *Asszony a napszögében* című feledésre ítült novellagyűjteményt avatta raritássá a Major Henrikre emlékeztető finom miniatúráival. A felsorolást még lehetne folytatni.

Létezik azonban Krúdynak egy olyan illusztrált kötete, amely azért hat szenzációként, mert csak egy példány készült belőle. Egyetlenegy.

Egyáltalán: honnét lehet tudni ennek az unikális könyvészeti ritkaságnak a létezéséről – és a hollétéről?

Kozocsa Sándor (Krúdy bibliográfusa, műveinek szerkesztője, könyveinek gyűjtője) számolt be róla egy hírlapi cikkében. Kellér Andor is tudott a könyvnyomtatás létezéséről (*A titkos lakó*, Magvető, 1962, 17. p.). Íme a különleges példány fordulatos sorsának egyik állomása: „Fiatalon elhunyt könyves barátom egy régi zimankós novemberi este beállított lakásomra, s a nagy csemeget hozta. Cserébe ajánlotta Szabolcsi Bence Zenei lexikonáért. Mondanom sem kell, hogy a csere azonnal létrejött. Kérdézködésemre azonban nem tudott, vagy nem akart választ adni: hogyan és honnan került hozzá ez a különleges példány, amelyről ekkor még egyikünk sem tudta, hogy a ritkaságok ritkasága, ugyanis *csupán egyetlen illusztrált kötet készült*.”

Az *Asszonyságok* díjának ez az egyetlen példánya vöröseslila színű papírkötésben maradt meg. A prousti és a joyce-i jelzőkkel illethető műhöz *Hornyánszky Miklós* készített színes borítólapot, a belső illusztrációkat részben ő, részben *Szada István* készítette.” (Kozocsa Sándor: *Az Asszonyságok díjának titkai*. Magyar Hírlap, 1973. december 31.)

No de hol van most a kötet?

Kozocsa Sándor 1991-ben elhalálozott. A megőrzött hagyatékában nem található meg ez a páratlan darab. Nem is lehet ott, mert ezt a muzeális értéket az Országos Széchényi Könyvtár birukolja. A kéziratár becses darabja hosszú évek óta. Valamikor a hervenes évek végén adta át és el az egykori possessor ezt a nemzeti kincset az ország első számú könyvtárának.

Ugyancsak Kozocsától tudjuk, hogy a kötet nemcsak illusztrált, hanem dedikált. Krúdy – egyébként, más írókkal ellentétben, ritka – dedikációját őrzi a szenny-címlel.

Miklósnak, akivel együtt írtuk a könyvet. 1919. Karácsony. Gyula.

Az író – aki szinte társszerzőjévé avatja ezzel a nagyon megüsztelő bejegyzéssel az egyik illusztrátort – tehát Hornyánszky-nak adta a példányát. Vajon miért feledkezett meg, itt legalábbis, a másik rajzolóművészről? Igaz, hogy Hornyánszky borítékrajza is kitűnő, amely mintha a várbeli Balta közt jelenítene meg, holott a regény egyetlen jelenete sem játszódik ott, hanem a ferencvárosi utcákon, tereken és épületekben. Ám Szada fele-fele arányban osztozik a kötetben belüli grafikákon Hornyánszkyval. Kettejük közül – ha már mindenképpen értékelni kell – valóban Hornyánszky vitte tovább. A húszas évek végén Kanadába vándorolt ki, s ott is hírnevet szerzett a rézkarcolók között. Észak-Amerika múzeumai őrzik munkáit.

Szada István viszont később egy eldugott helyen lévő

kis belvárosi trafik szerény jövedelméből tengette napjait (kilencvenhét éves korában hunyt el 1988-ban). Ott ke-reste fel őt a kiadvány igaz történetére kíváncsi Kozocsa, s tudta meg tőle mint tanútól végérvényesen, hogy a grafikák lenyomatának elkészítése után a fémkliéseket a szemük látára megsemmisítették. Így mindenki biztos lehetett benne, hogy nem készülhettek további példányok, másolatok.

Szó mi szó, nagy lelkierő kellett hozzá, hogy az illusztrátorok lemondjanak munkájuk közönség elé kerüléséről. Mintha az író megelégedne a kéziratral, s nem óhajtana olvasókat. Akad eféle művész? Aligha. Mégis, mi vihette rá Hornyánszkyt és Szadát erre a cselekedetre? Tényleg nincsen duplum; semmi másolat. Ha lenne, már biztosan felbukkant volna az utóbbi években megélenkült műtárgypiacon. Mert bizony ezt a kötetet műtárgynak kell tekinteni. Mindenképpen olyan darabnak, mely igen előkelő helyet foglal el a magyar könyvművészet történetében – s nemcsak egyedülvalósága miatt.

Egyszer, mindössze egyetlenegyszer fordult elő, hogy nyomtatásban reprodukáltak belőle néhány rajzot. Az 1964-ben napvilágot látott *Krúdy világa* című összeállítás Szada négy karcát közli (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kiadása, 307., 309., 311. és 313. o.), anélkül, hogy a képek forrását valahol is megjelölne. Csak a vaskos kötetben közzétett, Kozocsa Sándor által összeállított bibliográfia tesz tényszerű említést a példány létezéséről. Pedig a *Krúdy világát* szerkesztő Tóbiás Áron kezén át kellett mennie az illusztrációknak. Ha nem ő válogatott is a képek közül, az akkori possessor, Kozocsa bizonyára megemlíthette neki a különös sorsú tomos létezését. A gyűjteményben mégsincs nyoma ennek.

De hát milyenek is ezek a rajzok, melyekről ennyi szó esett?

Az *Asszonyságok* díja egyike annak a néhány Krúdy-regénynek, amely nem folytatásokban, hanem mindjárt könyv alakjában jelent meg először. A nevezetes tizenkilences év terméke, mikoris Krúdy egy új szerelemben keresett és talált egy időre menedéket a politika viharai elől. Talán épp megfelelő sajtóorgánium sem kínálkozott, ahol új regénye szövegét folytatásokban közölhetne volna. (Csak egy rövid részlet jelenik meg belőle *Natalia bujdosása* címen a *Magyarország* hasábjain, 1919. november 20-án, de már év végén ott van a kötet is a boltokban; a szennycímlepen 1919, a külső borítólapon ellenben 1920 a megjelenési évszám.) Talán éppen attól olyan összefogottan egységes ez a műve, hogy nem a napi folytatás robotjában készült (míképpen későbbi, úgynevezett bécsi regényei – *Őszi versenyek*, *Nagy kópé*, *Mit látott Vak Béla Szerelemben és Bánatban* – is eféle, nyugodtabb munkakörülményeknek köszönhetik magasabb irodalmi ázsíójukat). Aki behatóbban ismeri ezt a regényt, tudja, hogy nem is olyan örült ötlet két grafikussal illusztráltatni. A két művész rajzai ugyanis gyökeresen elütnek egymástól. A regény rétegzettségéhez híven az egyik (Hornyánszky) inkább realista, a másikuk (Szada) pedig meglehetősen szürrealisztikus. Krúdy egyik monográfiája szerint ez a könyv írójának „legsötétebb tónusú és letragikusabb hangvételű regénye (Czére Béla: *Krúdy Gyula*. Gondolat, 1987, 160.).

Állandó kétféleképp futnak végig benne. A több szálon futó cselekmény hol expresszionista, hol szürrealista elemeket sodor magával, mégis reálisan hat minden látszólagos képtelenség. A főszereplő alakja is megkétféleződik, egyenrangú figuraként mozog a könyv lapjain egy „álommásolat”. A rajzolók is megkétfélezték a világot. Hornyánszkyé a Bakáts téri templombelső, egy ferencvárosi tér, egy boltozatos kapualj, a vízárosi katonai temető éjszaka. Szada fantáziája, illetve a keze viszont tobzódhat: farsangi jelmezekben pajzánkodó alakok a havas pesti utcán, kivont kardú nyalka gyászhuszár, mint aki a lefátyolozott özvegy minden titkát tudja, harisnyáját igazgató, szoknyáját térdéig emelő elegáns dáma, a temetés-rendező, amint az éjszakai utcán szembejön önmagával, kujonkodó törpék, akik nyolcan veszik úzóba a sötét erdő fái közé menekülő, vénlányos arcú Hófehérkét. Torzuló vágyak, végig nem gondolt ábrándok, mámoros kavalkád, az élet bevallatlan sötét oldala – mind-mind egy mélylélektanász tollára vagy diványára való esemény.

Ritka remekmű – alig néhány ember által ismert találatban.

Páratlan grafikai alkotások, melyek egy közgyűjtemény tékájában alusszák álmukat.

Az egyik illusztrátor Amerikába ment karriert csinálni. A másik itthon maradt, elszegényedett. Hiába rajzolta tele később az *Álmoskönyvet*, hiába írták a nevét kétszer is Krúdyéval egyenrangú módon a kötet címlapjára.

Igaz, Krúdy sem folytatta, nyomtatásba adott ígéretével ellentétben, az *Asszonyságok* díját. Az első kiadás végére zárójelbe tett vállalat – „E regény folytatását megtalálja az olvasó a Mindenszentek című regényben.” – megvalósítatlan terv maradt. Az *Asszonyságok díja*, mely a Tanácsköztársaság viharos hónapjaiban és az azt követő megtorlások idején, valamint Krúdy ifjú felesége várandósságának utolsó heteiben keletkezett, a magyar próza folytathatatlan remekműve maradt. Olyan könyv, melyben írója frappáns meghatározása szerint: „Kis levonóképcskek vannak (...) egymás mellé sorakoztatva, melyek mást mutatnak előlről és mást, midőn ujjhegyünkkel ledörzsöljük róluk a papirost.” (*Asszonyságok díja*. In: *Pesti nérlabló*. Szépirodalmi, 1978, 338.)

Ennél pontosabban még az irodalomtörténészek sem jellemezték ezt a regényt.